

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Факультет № 6

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з навчальної дисципліни «Порівняльне правознавство»
обов'язкових компонент освітньої програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти

081 Право (правозастосування)

за темою «Правова карта світу: статика та динаміка»

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 р. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 (протокол від 18.08.2023 № 8).

Розробники:

1. Професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету №6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Погрібний І.М.**
2. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Волошенюк О.В.**
3. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС **Наджафлі Емін Муса огли.**

Рецензенти:

1. Доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент **Передерій О.С.**
2. Професор кафедри теорії та історії держави і права факультету №1 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Невзоров І.Л.**

План лекції

1. Типологія правових систем світу.
2. Зближення та взаємовплив правових систем.
3. Проблема ідентифікації пострадянських правових систем.

Рекомендована література:

Основна:

1. Бойко І.С., Бабін Б.В. Порівняльне правознавство : навч. посіб. О. : Фенікс, 2011. 152 с.
2. Жаровська І.М., Канцір В.С. Юридична компаративістика: навч. посіб. Львів: Вид-во ЛКА, 2015. 195 с.
3. Порівняльне правознавство / за заг. ред. О. Петришина. Х. : Право, 2012. 272 с.
4. Порівняльне правознавство: Навч. Посібник / О.О. Погрібний, І.М. Погрібний, О.В. Волошенюк та ін. / За заг. ред... д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АпрН України О.Н. Ярмиша. Х., 2006. 296 с.
5. Порівняльне правознавство : хрестоматія для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : навч. посіб. / уклад.: О.В. Петришин, О.В. Зінченко, Д.В. Лук'янов. Харків : Право. 2016. 1024 с.

Додаткова:

1. Бехруз Х. Становлення афганського права: основні етапи. *Наукові праці Національного університету Одеська юридична академія*. 2016. Вип. 18. С. 26-35.
2. Бірюков Р.М. Вплив глобалізаційних процесів на формування правової політики національних держав. *Актуальні проблеми політики*. 2010. Вип. 39. С. 290-297.

3. Варга Ч. *Theatrum legale mundi*. Про класифікацію правових систем. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 17-37.
4. Волошенюк О.В. Гармонізація та уніфікація законодавства як форми зближення правових систем. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С.3-7.
5. Гордимов А. В. Доктринальні джерела права та права людини в романогерманській та англосаксонській правових системах. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 43-47.
6. Губанов О.О. Правова доктрина як джерело права в межах романогерманської, англосаксонської та релігійно-традиційної правової сім'ї: порівняльна характеристика. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 9-14.
7. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 34-41.
8. Дуда С.М. Структура романо-германської правової сім'ї. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С.183-186.
9. Квятковська Б.І. Особливості судового прецеденту в англо-саксонській та романо-германській правових сім'ях (порівняльний аналіз). *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_3
10. Колодяжна В.В. Історія формування та сучасний стан Романо-Германської правової сім'ї. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Вип. 1. С. 46-53.
11. Корчевна Л.О. Специфічні особливості індуїстського права. *Правова держава*. 2015. Вип. 20. С. 16-21.
12. Лук'янов Д.В. Релігійні правові системи в сучасному світі. Х. : Право, 2015. 352с.
13. Лук'янов Д. Сучасні погляди на проблему класифікації та типології правових систем. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 56-62.
14. Правові системи сучасності : навч. посіб. / за ред. Ю. С. Шемшученка. К. : Юрид. думка, 2012. 492 с.

Текст лекції

1. Типологія правових систем світу

Правова сім'я – сукупність національних правових систем, які мають спільні риси, що проявляються в єдності закономірностей розвитку та функціонування права, домінуванні певних джерел права та правових ідей, схожості правових категорій і понять.

Слід зазначити, що не всі науковці погоджуються з доцільністю використання терміну „правова сім'я”. Наприклад, О.Ф. Скакун зазначає, що в даному випадку слід використовувати поняття „тип правової системи”, оскільки слово „сім'я” має більш соціальне, ніж юридичне значення.

Ще на початку XX століття А. Есмен запропонував класифікувати правові системи на основі історії їх розвитку, загальної структури та відмітних особливостей. Він виділяв романську, германську, англосаксонську, слов'янську та ісламську правові сім'ї. Дана класифікація у подальшому використовувалася багатьма авторами у різних варіаціях.

Автором наступної класифікації був А. Леві-Ульман. На основі такого критерію, як роль правових джерел, він розрізняв континентально-європейську, англо-американську і мусульманську правові сім'ї.

Відомі компаративісти Армінджон, Нольде та Вольф, взявши за основу такий критерій, як співвідношення загального та особливого, перераховували наступні правові сім'ї – французьку, германську, скандинавську, англійську, російську, ісламську та індуську.

В основі іншої класифікації покладена концепція „західного права” (термін запропоновано американським компаративістом Г. Дж. Берманом). Правові системи за цим підходом аналізуються на основі протиставлення *західного права* як продукту ліберального суспільства, заснованого на індивідуалізмі, традиціях християнства, свободі підприємництва і прагненні

до правової стабільності, та *соціалістичного права*, що характеризується нестабільністю, пануванням державної власності та планування.

Серед сучасних поглядів найбільшої уваги заслуговують концепції Р. Давида та К. Цвайгерта. Відомий французький компаративіст Р. Давид, беручи до уваги такі критерії, як юридична техніка, якою користуються юристи тієї чи іншої країни, вивчаючи та практикуючи право, та ідеологічні фактори (релігійні, філософські особливості, політичні й економічні принципи), висунув ідею виокремлення трьох правових сімей – романо-германської, англосаксонської та соціалістичної, до яких примикає весь інший юридичний світ, названий автором „релігійні і традиційні системи”. У своїх більш пізніх роботах Р. Давид розподілив релігійно-традиційну сім’ю на окремі підвиди: мусульманську, індуську, юдейську сім’ї, а також на правові сім’ї країн Далекого Сходу, Африки та Мадагаскару.

Видатний німецький вчений К. Цвайгерт висуває в якості критерію класифікації поняття „правового стилю”. На його думку, окремим правовим системам та їх групам притаманний певний стиль, який обумовлюється наступними факторами: - походження та еволюція правової системи; - специфіка юридичного мислення; - особливі правові інститути; - природа джерел права та способів їх тлумачення; - ідеологічні фактори. На даній основі автор виділяє вісім правових сімей: романську, германську, скандинавську, загального права, соціалістичного права, права країн Далекого Сходу, ісламського права та індуського права.

Вважаємо, що дидактичним цілям порівняльно-правових досліджень найбільш відповідає наступна класифікація правових систем (сімей):

- романо-германська (континентальна) сім’я (з виділенням в ній романської та центральноєвропейської (германської) груп);
- англо-американська сім’я;
- сім’я релігійного права (з відокремленням мусульманського, індуського та юдейського права);
- сім’я традиційного права;

в окрему групу слід також виділити змішані правові системи.

2. Зближення та взаємовплив правових систем

Прискорення, поглиблення та посилення діалогу і взаємодії різних культур в кінці XX – на початку XXI століття, значною мірою викликаний стрімким розвитком технічних засобів призвів до швидкого формування глобальної світової культури, в тому числі і глобальної правової культури. В сучасному світі, в у мовах глобалізації (поступового перетворення світового простору в єдину зону, де безперешкодно переміщаються капітали, товари, послуги, вільно поширюються ідеї і пересуваються їхні носії) правові системи не лише не є ізольованими, як це було протягом тривалого часу розвитку людської цивілізації, але й інтенсивно впливають одне на одне. Порівняння з іншими правовими системами дає можливість оцінити власне правове буття, знайти можливість розвивати, удосконалювати окремі елементи своєї правової системи, відшуковуючи в ній і наповнюючи її новими змістами.

Правові системи всіх країн не існують ізольовано. Вони взаємодіють одна з одною, ведуть постійний культурний діалог. До правової культури країни потрапляють фрагменти інших правових культур, юридичних текстів, процедур і правових конструкцій.

Зрозуміло, що формування і розвиток правових систем неможливі без запозичення, однак постає питання щодо обсягу та якості такого запозичення.

Взаємодія правових систем різних країн породжує також таке явище, як вплив законів однієї країни на створення та реалізацію законів інших країн. Існує два шляхи такого впливу: 1) внутрішньо-орієнтований – на формування правової системи великої держави впливали закони, звичаї та традиції, які діяли в князівствах, герцогствах та королівствах, що увійшли до її складу (Англія, Іспанія, Італія, Німеччина); 2) зовнішньо-орієнтований – закони держави поширювалися на завойовані або колонізовані нею території (Франція: Цивільний кодекс Наполеона поширив свій вплив не лише на

завойовані іспанську та італійську територію, але й виявився пізніше в Цивільному кодексі Нідерландів, прийнятому 1838 р.; Англія: в Індії та інших британських колоніях; Франція, Португалія, Іспанія: в своїх африканських та американських колоніях; Росія – на приєднаних територіях).

Найсильніше наближення правових систем відбувається в межах однієї правової сім'ї або в межах регіонального (інтеграційного) об'єднання. Це пов'язане перш за все із спільними правовими інструментами або спільними економічними та політичними інтересами. Зокрема, досить інтенсивні процеси наближення правових систем спостерігаються в країнах Європейського Союзу (перш за все з економічних питань) та в країнах-членах Ради Європи (з питань прав людини). В обох випадках наближення забезпечується як 1) за допомогою багатосторонніх міжнародних угод, так і 2) внаслідок діяльності спеціалізованих судів (Європейського Суду Справедливості – в Європейському Союзі та Європейського суду з прав людини – в Раді Європи) і створення ними відповідних систем прецедентного права. Саме в рамках цих об'єднань виявляються процеси *правової конвергенції* – зближення правових сімей. Зазначимо, що саме поєднання елементів романо-германської та англо-американської правових сімей сприяло виконанню і динамічному розвитку міжнародних договорів і ефективній діяльності самих об'єднань.

Термін «конвергенція» (від лат. *convergere* – наближуватись, сходитись) є достатньо розповсюдженим в різних галузях знань. Так, у авіації феномен конвергенції означає зіткнення двох повітряних потоків, які мають неоднакову за напрямком швидкість. У біології дане поняття використовують для позначення виникнення схожих анатомічних та морфологічних форм відносно далеких по походженню груп організмів в процесі еволюції. У філології воно означає розвиток подібних рис у кількох мовах незалежно від спільного походження внаслідок тісних і тривалих контактів між їхніми носіями. Н. Луман та Ю. Хабермас, розкриваючи філософські аспекти пізнання, говорять про «принцип конвергенції», у відповідності з яким істинне розуміння будь-якого об'єкту можливе лише внаслідок «комунікативного зусилля», тобто

багатократного пізнання досліджуваного предмету різними суб'єктами незалежно один від одного, що дозволяє уникнути суб'єктивізму та досягти консенсусу у визначенні його сутнісних рис.

Найбільшого розповсюдження даний термін отримав у суспільних науках, де сформувалася окрема теорія конвергенції. Дана теорія характеризується як соціально-філософська та політологічна концепція, згідно з якою інтернаціоналізація економічної, політичної, культурної діяльності та наявність низки загальних структурних та функціональних аспектів ведуть до зближення політично і соціально дивергентних систем – капіталізму та соціалізму – з можливістю їх злиття у майбутньому у змішане суспільство, яке синтезує в собі позитивні риси кожного з них.

Теорія конвергенції виникла в епоху біполярності світу, протистояння двох держав (США та СРСР), які уособлювали різні світоглядні підходи до політичної та економічної організації суспільства. Найбільш відомими прибічниками теорії були Дж. Гелбрейт, П. Сорокін, У. Ростоу (США), Р. Арон, Ж. Фураст'є, Ф. Перру (Франція), Я. Тінберген (Нідерланди), О. Флехтхейм (ФРН). Так, Джон Гелбрейт пов'язував тенденцію до конвергенції з економічними чинниками, зі специфікою сучасного виробництва, яке диктує свої закони незалежно від національних або ідеологічних особливостей кожної держави. Він вважав, що капіталістичним країнам слід запозичити у СРСР досвід контролю над цінами та планування виробництва, а соціалістичній системі звернути увагу на лібералізацію економіки. П. Сорокін послідовно відстоював ідею конвергенції у багатьох своїх роботах. Зокрема, заслуговують на увагу дослідження «Взаємна конвергенція Сполучених Штатів і СРСР до змішаного соціокультурного типу» (1960) та «Головні тенденції нашого часу» (1964). «Я схильний вважати, - наголошує автор, - що якщо людство уникне нових світових воєн, ... то пануючим типом виникаючого суспільства й культури, ймовірно, буде не капіталістичний і не комуністичний, а тип специфічний, який ми можемо позначити як інтегральний... Він об'єднає більшість позитивних цінностей і звільниться від серйозних дефектів кожного

типу». На переконання П. Сорокіна, для Заходу конвергенція означатиме відмову від ілюзорних матеріальних цінностей та обмеження влади грошей, а для СРСР - повагу прав людини й підвищення матеріального рівня життя мас.

Слід зазначити, що теорія конвергенції розвивалася переважно на Заході, на противагу вченню Маркса та Леніна про лінійний розвиток суспільства та невідворотність перемоги комунізму. На теренах СРСР дана теорія не сприймалася саме тому, що по своїй суті вона є антиподом марксизму, оскільки бачить у капіталізмі й соціалізмі не стадії історичного процесу, що є несумісними й послідовно змінюють одна одну, а взаємодоповнюючі начала, однаково цінні й перспективні. Філософії класової ненависті, боротьби й перемоги теорія конвергенції протиставляє філософію компромісу. Лише окремі видатні радянські науковці, такі як А.Д. Сахаров, усвідомлюючи небезпеку ядерного протистояння двох політичних систем, змогли на противагу офіційній ідеології та пропаганді відкрито відстоювати ідею конвергенції. А.Д. Сахаров бачив в останній єдино можливу альтернативу загибелі людства, запоруку збереження людської цивілізації. Він був переконаний, що глобальна мета виживання людства має пріоритет перед будь-якими регіональними, державними, національними, партійними й груповими цілями.

Розпад СРСР вніс свої корективи у розвиток теорії конвергенції. В сучасних умовах мова йде про правову конвергенцію, яка визначається як процес взаємодії національних правових систем або їх окремих елементів, що супроводжується підвищенням ступеня зв'язаності й узгодженості правового регулювання суспільних відносин, процес поступового формування толерантності і подібності правових систем; феномен і процес виникнення схожих і однакових явищ в правових системах різних держав, взаємне уподібнення окремих елементів правових систем та правових систем у цілому; або як інтеграція переваг і позитивних розробок різних правових систем. Хоча у наведених визначеннях прямо про це не йдеться, але, говорячи про конвергентне зближення правових систем світу, в першу чергу мається на

увазі взаємодія романо-германського та англо-американського типу правових систем (міжтипова конвергенція), хоча можлива конвергенція і внутрішньотипова, тобто між країнами, що відносяться до одного типу правових систем.

На сьогоднішній день можна виділити чотири напрямки правової конвергенції:

1) створення змішаних (гібридних) правових систем у країнах, які історично перебували під впливом різних традицій права. Так, ще у 1925 р. відомий компаративіст Леві-Ульман, характеризуючи правову систему Шотландії, писав: «Коли має місце комбінація двох правових систем, одна з яких сходиться до римського права, а інша до англосаксонського, то в тих питаннях, на які римське право відповідає не особливо належним чином, англійське право певною мірою пронизує її, але в той же час геній римського права абсорбує й асимілює новий елемент, роблячи його більш гнучким, і цією роботою зі злиття готує шлях для правової уніфікації Західної Європи. Я доводжу висновок, що шотландське право в тому виді, у якому воно перебуває зараз, дає нам уявлення про те, яким буде (можливо, уже наприкінці цього століття), право цивілізованих націй, а саме, комбінацією між англосаксонською й континентальною системами». На сьогоднішній день змішаний характер мають, крім Шотландії, правові системи провінції Квебек (Канада), штату Луїзіана (США), а також країн скандинавського та латиноамериканського права.

2) розвиток регіональних (міждержавних) правових систем, що є характерним для всього світу, а особливо – для європейського континенту. Основними тенденціями розвитку міждержавних правових систем є: - зростання кількості правових систем міждержавних об'єднань, необхідних для вирішення вузьких (специфічних) проблем взаємодії; - збільшення наднаціональних повноважень у цілому ряду суб'єктів міжнародного права; - посилення регіоналізації при виникненні нових систем; - підвищення ролі нормативної інтеграції. Особливо показовими є процеси європейської

інтеграції в рамках ЄС. Відповідно до правової позиції Суду ЄС, договір про заснування Європейського Союзу створив власний оригінальний правопорядок, свою особливу систему права. Створення єдиного європейського права є об'єктивно обумовленим процесом, що спричиняється низкою економічних, політичних та інших важливих чинників. В новітніх наукових дослідженнях підкреслюється той факт, що сучасна Європа як культурно-історична єдність переживає «кризу ідентичності». За словами Є. Аннерса, не дарма для підписання договору про створення ЄС було обрано Рим, оскільки римська ідея протягом всього періоду свого існування зберігала політичний вплив, залишаючись одним з найважливіших об'єднуючих факторів для європейської цивілізації.

3) уніфікація міжнародного права, яка не обмежується лише регіональним рівнем, а набуває планетарного масштабу. Дана тенденція поширюється на різноманітні сфери суспільних відносин. Так, Європейська економічна комісія ООН наголошує на необхідності регулятивної конвергенції країн, які приєднуються до ВТО, що є важливою умовою розвитку світового ринку. Прийняття й застосування всіма країнами міжнародних стандартів має вирішальне значення для забезпечення конкурентоспроможності їх продукції на глобальному рівні. Мова сьогодні йде також про міжнародну конвергенцію в галузі державного управління. За словами Ю.А. Тихомирова, «зароджується глобальний адміністративний простір, у котрому строга дихотомія (розподіл) між внутрішньодержавним і міжнародним більшою мірою зруйнована, у якому адміністративні функції здійснюються часто в складній взаємодії між посадовими особами й інститутами».

4) поступова трансформація права країн, які традиційно відносяться до окремого типу правових систем, в напрямку зближення з іншим типом. Цей напрямок правової конвергенції є найбільш складним і не настільки помітним порівняно з попередніми, оскільки кожна правова традиція має свою «інерцію», механізми самозбереження, виробляє певний імунітет проти

розчинення в ній чужорідних елементів. Як зазначається в компаративних дослідженнях, «якщо дві системи є схожими одна на одну, вплив та імітації (однобічні або взаємні) стають набагато більш інтенсивними, ніж в тих випадках, коли між системами є чіткі відмінності». Втім, навіть в надрах таких самобутніх типів правових систем, як романо-германський та англосаксонський, спостерігаються достатньо відчутні конвергентні процеси. З одного боку, у романо-германському праві спостерігається істотне підвищення значення прецедентної практики, а з іншого - характерною тенденцією розвитку загального права є розширення законодавчого впливу на розвиток суспільних відносин.

Разом з тим доволі часто бездумне запозичення та копіювання чужих правових інститутів створює проблеми функціонування цілісної правової системи (наприклад, спроба запровадити в українське право інститут довірчого управління – трасти, призвела до масового шахрайства і втрат значних грошових сум населенням)

З питаннями впливу правових систем тісно пов'язані такі терміни як акультурація, рецепція і уніфікація.

Під акультурацією розуміють процес засвоєння народом форм, інститутів та рис культури іншого народу під час їхнього спілкування. Таким чином, правова акультурація стосується засвоєння окремих елементів правової системи одного народу іншим. Можна сказати, що акультурація - це руйнування замкнутості культур, подолання їхньої ізольованості. Правова акультурація здійснюється за допомогою законодавства та юридичної практики, завдяки укладанню договорів, а також на рівні юридичної науки та юридичної освіти. В зв'язку з цим виділяють такі види правової акультурації: владну, договірну та доктринальну.

Хоча під впливом акультурації національні правові культури втрачають певні риси, однак навряд чи це вплине на існування між ними відмінностей.

Різновидом акультурації є рецепція, яка виражається в запозиченні компонентів чужого правового спадку, при якому кардинально змінюється власна правова культура, відбуваються глибинні зміни в правовій культурі.

Термін "receptio" з латинської мови означає "прийняття". Йдеться про запозичення минулого правового досвіду або елементів сучасних правових систем. Зауважимо, що рецепція у формі прийняття елементів рівнобіжних правових систем, тобто правових систем інших сучасних держав, таїть у собі більше можливостей механічного запозичення віддалених правових цінностей. Найвідомішим прикладом рецепції права є рецепція римського цивільного права в країнах континентальної Європи в зв'язку з розвитком товарно-грошових відносин.

Якщо фрагментарна юридична акультурація – звичайне явище, що виникає з повсякденних контактів представників різних правових систем, то масова акультурація – рецепція – явище виняткове. Вона є результатом ширшого культурного запозичення, при зміні всіх чи багатьох найважливіших культурних символів та структур свідомості суспільства, при зміні традиційних практик життя суспільства. Юридична акультурація переважно сприяє модернізації права країни-реципієнта, право збагачується новими принципами і юридичними конструкціями. Однак, у ряді випадків рецепція чужого права може привести до юридичної декультурації, для якої характерне відкидання колишнього права, руйнування правової культури реципієнта, збільшення суперечностей і спрощень у праві і, внаслідок цього, деформації запозичуваної правової культури. Саме тому правова акультурація може бути як позитивною, так і негативною, пов'язаною з виродженням правового інституту або відмовою від його застосування. Слід розуміти, яким чином здійснюється акультурація в кожному конкретному випадку: через стихійне копіювання чужих зразків поведінки чи в результаті цілеспрямованої правової реформи.

Значний вплив на розвиток сучасних правових систем здійснюють міжнародні публічні організації, які не лише обмежують національний

суверенітет, але створюють підстави для зміни національних правових систем у відповідності до певних єдиних стандартів. Таким чином, якщо сучасні держави хочуть стати учасником сучасного глобального світу, вони повинні запозичити ті елементи правової культури, без яких це неможливо.

Уніфікація права країн, не цілком інтегрованих у західний світ, знаходить наступні форми:

- Уніфікація правової теорії.
- Уніфікація окремих сфер правового регулювання: права людини, право власності, зобов'язальне право; пенітенціарне законодавство тощо.

У сучасному світі формується міжнародне право, що визначає загальні умови функціонування глобального світу. Природно, що суб'єкти, які якнайкраще адаптувалися до умов життя в цьому світі, виграють від упровадження глобальних правил устрою світу. Якщо ще в XIX в. у теорії й у державній практиці тріумфувала точка зору, відповідно до якої національне має пріоритет над міжнародним і суверенітет держави не повинний обмежуватися, то в XX в. фактично ствердився принцип примату міжнародного права над національним. Міжнародне право перетворилося в інструмент уніфікації національних правових систем. Нині воно є мовою спілкування між розвинутими країнами й іншим світом.

Переймаючи світовий досвід, необхідно враховувати, що правова система в кожній країні створюється на основі своїх специфічних умов, до яких відносяться в першу чергу історичні традиції, особливості культури даної нації та її менталітету.

3. Проблема ідентифікації пострадянських правових систем

Неоднозначність визначення приналежності правової системи України до тієї чи іншої правової сім'ї пояснюється декількома чинниками:

- географічне розташування між Сходом і Заходом;

- історичне перебування під впливом західної культури і релігії (католицизму) та східної (православ'я), що ускладнює створення єдиної нації (відмінності у психології, мові, правосвідомості);
- перебування у складі СРСР, в якому було створено особливий тип – «соціалістичне право».
- відсутність чіткої логіки та послідовності проведення реформ, запозичення інститутів та норм різних правових систем.

Підходи до визначення місця правової системи України на правовій карті світу:

1. Концепція повернення до романо-германської правової сім'ї, з якою Україну пов'язує єдність джерел права, юридичної техніки, правової ідеології.

Особливості соціалістичного права: заперечення приватного права, визнання керівної ролі комуністичної партії, концепція відмирання держави і права при комунізмі, пріоритет інтересів держави над інтересами людини (системоцентризм), інквізиційний кримінальний процес (формальна участь адвоката, домінуюча участь прокурора, відсутність реальної незалежності суддів – «телефонне право»).

Цікаво, як визначався статус соціалістичного права західними компаративістами. *Французька теорія* вважає, що соціалістичне право було самостійною правовою сім'єю – «позашлюбною дочкою» романо-германського права. *Німецька теорія*: соціалістичне право – «блудний син» романо-германського права, який з часом повернеться до рідних коренів. Німці завжди вважали, що соціалістичне право – це не самостійна правова сім'я, а лише тимчасова аномалія континентального права. *Американські дослідники* визначали соціалістичне право як генетичну потвору з деякими елементами романо-германського права.

2. Концепція самотності слов'янських правових систем, створення окремої слов'янської (Онищенко, Синюков, Ю. Тихомиров),

східноєвропейської (О.Харитонova та Є Харитонов) або євразійської (Оборотов) правової сім'ї.

Самобутність вбачається у наступних чинниках:

- особливе місце держави в суспільстві, «патерналізм»;
- колективізм, переважання ідей солідарності над індивідуалізмом, рівності над свободою;
- пріоритет публічно-правових відносин над приватноправовими;
- переплетення права з мораллю та іншими соціальними нормами;
- залежність права від політики та економіки.

Західна юриспруденція, правова доктрина більш активно впливає на державотворчі процеси.

Загальна тенденція розвитку права України у Х-ХІХ ст.. виглядає так: досить стійкий вплив римського та західноєвропейського права у галузі регулювання речових відносин та зобов'язального права, і вплив візантійського права у галузі спадкування та сімейного права. У галузі публічного права – стійкий вплив Східноєвропейської (Візантійської) традиції права, що призводить до проникнення публічно-правових елементів у сферу приватних відносин.

Сьогодні Україна робить певні кроки щодо входження до західноєвропейської традиції права (визнання ідеї верховенства права, пріоритет прав людини, поділ права на приватне і публічне, непорушність приватної власності).

3. Компромісний варіант – Україна разом з Росією, Білоруссю та іншими східнослов'янськими державами створить слов'янську групу (поряд з романською та германською) у романо-германській сім'ї.